

21.YÜZYILDA TÜRK HALK KÜLTÜRÜ: TÜRK HALK KÜLTÜRÜ

ÇALIŞMLARINDA DÜN, BUGÜN VE YARIN

Prof. Dr. Metin EKİCİ

Ege Üniversitesi

Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü

Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı

Üstünde yaşadığımız coğrafyada varlığını sürdürmek ve kimlikli bir millet olarak yaşamak için dünü anlamak, bugünü iyi değerlendirmek ve yarını planlamak gerekir. Kimlik sahibi bir millet olabilmek ise, kurumsal bir devlet yapısı, askeri ve ekonomik bakımlardan güçlü olmanın yanında, kendi kültür değerlerine sahip çıkan, sahip çıktığı kültür değerlerini güncelleyebilen, güncellediği kültürel değerlerle dünya ülkeleriyle rekabet edebilen bir toplum olmakla mümkündür. 21.yüzyılda Türk Halk kültürü alanında yapılması gerekenler bu güncelleme düşüncesinde toplanmalıdır.

Bu konuşmanın amacı, halk kültürü araştırmalarının dününü değerlendirip, günümüz ve yarınlarda yapılması gerekenler hakkındaki düşüncelerimizi paylaşmaktır. Bu amaçla, ilk olarak halk kültürü araştırmalarında kullanılan temel kavramlar tartışılacak ve yarın yapılması gerekenler hakkında tekliflerimize yer verilecektir.

1. Dün:

İlk olarak d n neler yapıldığını ve yapılanların hangi düşüncelerden kaynaklandığını “halk” kavramının d n nasıl tanımlandığından bahsetmek ve yakın döneme kadar yapılan araştırmaların bu doğrultuda nasıl gerçekleştirildiği üzerinde durmak istiyorum. Halk bilimini kendilerine akademik alan olarak seçenlerin çok iyi bilecekleri üzere, ilk defa 1846’da William J. Thoms tarafından ortaya atılan ve “popüler antikler” ve “popüler edebiyat” kavramını karşılamak için kullanılan “Folklore” terimi, Türkçe’de “halkiy t”, “*halk bilgisi, hikmet-i avam, budun bilgisi, halkbilim, halk bilimi ve halk kültürü*” gibi terimlerle karşılanmış ve karşılanmaktadır.

Gerek “batı”da, gerekse “doğu”da 19. yüzyıldaki “halk” anlayışı ve halk teriminin ifade ettiği topluluk, sınıf farklılığını esas alan bir toplum anlayışına göre yapılmıştır. Halk olarak adlandırılan topluluk, medenî ve edebî olarak kabul edilen toplulukla; Afrika, Avustralya ve Amerika yerlileri gibi “primitif”, “ilkel” veya “vahşi” olarak adlandırılan toplulukların arasında bir yerde kabul edilmiştir. Burada sözü edilen “halk” teriminin daha çok köy ve köylüyü ifade ettiği de çok açıktır. 19. yüzyıl düşünürleri için halk, şehirden çok uzak olmayan ve henüz tam olarak medeniyeti yakalayamamış köylüleri ifade etmektedir. Bu anlamda taşrada oturanlar, bir toplumun veya milletin sahip olduğu değerleri hiç değiştirmeden saklayıp, yüzyıllardan beri devam ettirdiği düşünülen kişilerdir. Yine onlar için “halk bilimi” de; bu köylerde veya taşrada oturan halkın yaratmalarını, yani o toplumun veya milletin en eski veya ilkellik dönemi hatıralarını saklayan grupları ve bu grupların hâlâ saklamakta olduğu değerleri araştırır ve kendisine inceleme konusu eder. Aynı düşünceye göre;

Avrupalı ve gelişmiş teknolojiye sahip ülkelerin bir kısmı medenî veya seçkin, bir kısmı taşralı, köylü veya halktır. Onların dışındaki gruplar ise primitif, ilkel veya vahşidir.

Bu düşünceye göre halk; kendisini medenî veya seçkin olarak kabul eden toplulukla yan yana veya ona yakın bir yerde yaşamakla birlikte, seçkin topluluğun gelişmeden önceki, yani ilkellik devirlerine ait unsurları, hâlâ muhafaza eden daha alt seviyedeki bir topluluk olup, seçkin veya medenî topluluk, kendi ilkellik dönemine ait hatıraları çok uzaklara gitmeksizin, hemen yanı başındaki daha az gelişmiş olarak kabul edilen bu toplulukta, yani köylü hayatı içinde, yani “halkta” muhafaza edilmiş olarak bulabilir. “Popüler antikler” terimi de bunu ifade eder.

19. yüzyıl Türk toplumunda da bu anlayışlara paralel görünen anlayışlar mevcuttur. Osmanlı toplum düzeninde “havas” ve “avam” ayrımında görülen ve “halk” teriminin 19. yüzyıl Avrupasındaki anlamına karşılık gelen “avam”, 20. yüzyıldan itibaren “köylü” kavramıyla eş değerde bir anlam kazanmıştır. Yönetim sisteminin değişmesiyle ortadan kalktığı düşünülen sınıf farklılığı, tamamen şehirli ve köylü ayrımına dönüşmüş ve halk bilimi çalışmaları hız kazanıp, gelişmeye başladığında, ülkemizdeki ilk halk bilimi araştırmaları tamamen “halk” (folk) olduğu kabul edilen köy ve köylü hayatı çevresinde gerçekleştirilmiştir.

19. yüzyıl Avrupasındaki “halk” (folk) ve “halk bilimi” (folklore) kavramlarının ülkemizdeki bir başka yansıması ise, ilk halk bilimi araştırmalarının, halk bilgisinin bir bölümünü oluşturan “halk oyunları” hakkında yapılmasından dolayı, “folklore” kelimesinin bu oyunları ifade ettiğinin düşünülmesiyle ilgilidir. Bugün bile hâlâ düzeltilemeyen yanlışlardan olan “folklörcü”, “folklör

oynamak”, “folklör ekibi” gibi ifadeler, 19.yüzyılda oluşmuş ve günümüze ulaşmış sorunlardandır. Her şeyden önce, kelime dilimizde “Folklor” ve “Folklorcu” şeklinde yazılmak zorundadır. Bu ifadelerin doğrusu ise, “Halk Bilimci”, “halk oyunu oynamak” ve “halk oyunu ekibi” olmalıdır.

İşte bu anlayışlara bağlı olarak yapılan eski araştırmalar, temelde “metin” elde etme anlayışına bağlıdır ve kırsalda gerçekleştirilmiştir. Sadece metni esas alan ve tamamen kırsalda yapılan araştırmalar ise, söz konusu metinleri yaratan toplumu, başka bir deyişle halkı da dışlamış, sadece onun ürettiklerini toplamaya çalışmıştır. Yapılan bu çalışmaların önemsiz ve gereksiz olduğunu değil, eksik olduğunu vurgulamak istediğimi belirteyim. Geçmişte yapılan araştırmalar bize oldukça değerli malzeme sunmuş, özellikle arşivleme ve alanda ne bulunduğunu keşfetme bakımından önemli mesafeler kat etmemizi sağlamıştır.

2. Bugün:

Günümüzde yapılan halk tanımını, halk bilgisi ürünlerinin özelliklerini ve bu noktalarda ortaya çıkan sorunları da özetlemeyi yararlı buluyorum. Dünya halk bilimcileri tarafından yapılan halk tanımını şöylece özetlemek mümkündür. Halk, belli bir gelenek içinde oluşmuş yaratma sayesinde birbirine bağlanan, bir geleneksel ürünü kendisine ait kabul eden bireylerden oluşan topluluktur. Bu topluluğun bütün üyeleri tarafından bilinen ve tanınan ürününün geleneksellik özelliğinin ne olduğu ise, o ürünün şekli ve yapısı, içeriği, işlevi ile oluştuğu sosyal çevre ve şartlarda ve de bunlara bağlı olarak taşıdığı estetik ve sanat kaygısında aranır. Bir başka ifadeyle; metni, yapısı

ve dokusu, oluştuğu sosyal evre ve şartlar itibariyle kendine has sanat değeri olan bir yaratmaya sahip olduğunu iddia eden herhangi bir topluluk halk kavramı ile ifade edilebilir.

Buna göre “**Halk**” kavramı, başlangıçtan itibaren oluşturulan ve içeriği veya kalıbı sürekli yenilenip geliştirilen, gelenek, görenek, inanç ve anlayışını devam ettiren veya devam ettirmeye çalışan bütün grupları, yani milleti içine almaktadır. Bugün de bu kalıplara uygun olarak yeni yaratmalar ortaya koyan ve bu yaratmaları kullanan herhangi bir kişi, bir grup içinde paylaştığında, sosyal statüsü veya mesleki etiketi ne olursa, olsun halk bilimi açışından değerlendirildiğinde, halk kavramı içinde yer alır.

Bu değerlere sahip olan topluluğu mutlaka köyde veya taşrada aramak gerekmez. Bu türden bir topluluğu her yerde bulabiliriz ve onu bir millet seviyesine çıkarmak mümkündür. Bu tanıma bağlı olarak, geniş anlamda “Türk Halk Bilgisi” (Türk Folkloru) gibi bir olgudan bahsedebiliriz. Bu olguya sahip milleti daha alt gruplara ayırıp, “Ege Bölgesi Halk Bilgisi”, “İzmir Halk Bilgisi” veya “Bornova Halk Bilgisi” gibi daha küçük birimler halinde de ele alabiliriz. Yine, kendi metni, yapısı, dokusu ve oluştuğu sosyal evre ve şartlara bağlı olarak çok iyi tarif edilmiş halk bilgisi ürünlerinden hareket ederek, halk bilgisinin endüstri veya niversite çevresi içinde de mevcut olduğunu gösterebiliriz.

2. Halk Bilgisi rnlerinin Bazı zellikleri:

Halk kavramını ve halk bilgisini bu şekilde tanımladıktan sonra, halk bilgisi ürünlerinin özelliklerinden de kısaca bahsetmek istiyorum. Konuşmacı, anlatıcı, oyuncu veya dokumacı, içinde yetiştiği toplumun diğer üyeleri tarafından da bilinen kültürel tarzları ve kalıpları, yani “geleneği” kullanarak farklı kalitede bir konuşma, anlatma, müzik, oyun ve el yapımı ürün ortaya koyar. İşte bu ürünlerin her biri günlük hayattaki diğer ürünlerden farklıdır. Bu yaratmalar konuşma, jest, mimik ve diğer hareket tarzlarından farklıdır. Gelişigüzel herhangi bir konuşma atasözü söylemek değildir. Yaşanan bazı olayları kendimize ait herhangi bir tarzda anlatmak masal veya halk hikayesi anlatmak değildir. Bir şiiri herhangi bir şekilde okumak türkü söylemek değildir. Gelişigüzel bir yürüyüş halk oyunu oynamak değildir. Bir kaç iplik parçasını bir araya getirmek ahenkli ve rengarenk bir halı dokumak değildir.

Halk bilgisi ürünlerinin bazı temel özelliklerini; “sözlü, yazılı, görsel ve maddi olma”, “bireye ve topluma ait olma”, “eş metinler ve benzer metinler (varyantlar ve versiyonlar) halinde olma”, “geleneğe bağlı olma”, “ulusal ve uluslar arası olma” ve “sözlü ürünlerde dile bağımlılık”, “kendimiz hakkında ve başkaları hakkında (esoteric/exoteric)” olma şeklinde sıralayabiliriz.

Halk bilgisi ürünlerinin çoğu sözlü olarak yaratılmış, yaratılmakta ve kullanılmaktadır. Halk bilgisi ürünlerinin türlerine ve bu türler içinde yaratılan eserlere genel olarak baktığımızda, büyük bir kısmında sözlü olmanın adeta aslî bir unsur gibi durduğu görülür. Ancak, bunların pek çoğu daha önceki devirlerde ve ağırlıklı olarak 20. yüzyıldan itibaren yazıya geçirilmiş ve geçirilmektedir.

Yazılı olma ise, daha sonraki, yani sözlü olmanın devamı niteliğinde bir özelliktir. İlk şekilleri sözlü olarak yaratılan halk bilgisi ürünlerinin büyük bir kısmı, çeşitli amaçlara bağlı olarak sözlü ortamdan alınıp, yazıya geçirilirken, bir kısmı ise, sözlü şekilleri tür özellikleri bakımından kesinleştikten sonra, yazılı olarak da yaratılmaya başlanmıştır. Örneğin, bazı destanlar, hikâyeler ve türküler bu şekilde, ilk örneklerinin özellikleri kesinleştikten sonra yazılı olarak da yaratılmışlar veyahut da bu metinlerin, eğer varsa bile, sözlü şekilleri unutulmuş ve artık günümüzde bilinmemektedir.

Bazı halk bilgisi ürünleri ise, söz yanında, görsel olma özelliği de taşırlar. Halk oyunları, halk tiyatrosu ve bazı uygulamalarda, örneğin yağmur duası gibi uygulamalarda, sözlü olma özelliği kadar görsel olma özelliği de ön plandadır.

Bazı ürünlerde ise maddi olma ön plandadır. Özellikle materyal olarak üretilen ve kullanılan ürünler tamamen maddi özellikleri için üretilirler. Örneğin, el sanatları adı verilen alanda üretilen bir halı, kilim, göz boncuğu vb. gibi ürünlerin en belirgin özellikleri maddi olmadır.

Halk bilgisi ürünlerinin bir başka özelliği ise, bireye ve topluma ait olmadır. Genel olarak halk bilgisi yaratmaları, özel olarak da halk edebiyatı yaratmaları “ferdî” ve “anonim” türler olarak ikiye ayrılır. Özellikle halk edebiyatının “ferdî/bireysel türler” başlığı altında da “halk şiiri”nin bazı özel yaratmaları sayılır. Aslında bu yaratmaların hepsi bireye aittir. Bu ürünlerin mutlaka bir ilk yaratıcısı vardır. Ancak, sözlü gelenekte yaratılan ürünlerin büyük bir kısmının yaratıcısının adını zikretme, o ürünün bağlı olduğu geleneğin kendisinde bulunmadığı için, pek çok halk bilgisi ürününün ilk

yaratıcısı bilinmez. O halde, topluma ait olmayı, “ilk yaratıcısı veya yaratıcıları unutulmuş veya bilinmeyen” şeklinde tanımlamak yerinde olacaktır. Topluma ait olmanın bilimsel alanda kullanılan şekli ise “Anonim” terimidir. Anonim terimini de aynı şekilde; “ilk yaratıcısı unutulmuş veya bilinmeyen” anlamında kullanmanın doğru olacağını belirtelim.

Halk bilgisi yaratmalarının bir başka özelliği ise, “eş metinler ve benzer metinler” (varyant/versiyon) halinde bulunmadır. Sözlü, yazılı veya görsel olarak nakletme sırasında, ki bu metnin yeniden yaratılmasıdır, belli oranda değiştirme olur. Bu değişiklikler, aynı yaratmanın farklı şekillerinin ortaya çıkmasına neden olur ki, bu farklı şekiller “Eş Metin” (Varyant) “Benzer Metin” (Versiyon) olarak adlandırılırlar (Ekici; 1998; Oğuz; 1999b).

Halk bilgisi ürünleri belli bir geleneksel bağlam içinde yaratılırlar ve içinde doğdukları geleneğe bağlıdırlar. Geleneği ortaya çıkaran sebepler var oldukça, yani yaratıcı, dinleyici ve yaratma ve nakletme ortamı bulunduğu sürece, bu ürünler yaratılacak ve geleneğe mensup halk grubunun üyeleri tarafından tekrarlanacaktır. Her halk bilgisi yaratması, içinde doğduğu geleneğin yerel ve ulusal özelliklerini yansıtmaktadır.

Halk bilgisi yaratmalarının çoğu ulusaldır. Yani belli bir ulusal gelenek tarafından ve geleneğin sahibi olan halk grubu tarafından yaratılırlar. Bir destan, bir hikaye, bir masal, bir halk oyunu veya bir halk müziği ürünü genellikle ulusal halk bilgisi yaratması olarak ortaya çıkar.

Kendi geleneksel bağlamlarında yaratılmış bazı halk bilgisi yaratmaları ise uluslar arası bir yayılmaya gidebilir. Şiir halindeki halk bilgisi yaratmalarından pek azı uluslar arası yayılma şansına

sahip olurken, maddî alanda yaratılan ve halk edebiyatının da nesir şekildeki yaratmalarından özellikle masal ve fıkra türleri içinde yaratılanlar, sahip oldukları işlevlerden dolayı, yani temelde eğlendirmek ve öğüt vermek işlevine sahip olduklarından, uluslar arası bir yayılma ve dolaşım şansına sahip olmaktadır. Yine halk bilgisi yaratmaları içinde yer alan motiflerin pek çoğu da uluslar arasıdır. Bu motiflerin, farklı uluslar tarafından ortak olarak kullanılması söz konusudur. Ancak, aynı motiflerin kullanılması, farklı ulusların aynı halk bilgisi ürünleri yaratacağı anlamına gelmez. Benzer motiflerden yararlansalar bile, her halk grubu motifin yer aldığı bütünlüğe kendi damgasını vurur.

Halk bilgisi ürünlerinin, halk edebiyatı içinde de yer alan sözlü ve yazılı olanlarının temel özelliklerinden biri de dile bağımlılıktır. Sözlü ve yazılı halk bilgisi ürünlerinin tamamı değilse bile, büyük bir kısmı, yaratıldıkları dilin temel özellikleri olan, ses, kelime ve cümle yapısı yanında dilin verdiği anlam yapısına bağımlıdır. Bu anlamın bir halk bilgisi yaratmasının yaratıldığı ortamda farklı, sözlük anlamının veya yazıya geçirilmiş anlamının farklı olduğunu da göz ardı etmemek gerekir. Bu bağımlılık bu tür yaratmaların “edebiyat” kavramı içinde yer almalarını sağlar. Bütün edebî yaratmalarda olduğu gibi, sözlü ve yazılı halk bilgisi yaratmalarında da dile bağımlılık çok önemli bir özellik olarak ortaya çıkar. Genelde bütün sözlü ve yazılı halk bilgisi ürünleri yaratıldıkları dile bağımlı olmakla birlikte, özellikle bazı yaratmalar, örneğin halk şiiri kapsamı içinde yer alan yaratmalar, fıkralar, bilmece, atasözleri ve tekerlemelerin hemen hepsi dilin özel kullanım yöntemlerine sıkı sıkıya bağlıdır. Hemen bütün sözlü ve yazılı halk bilgisi yaratmalarında sözel

dokunun vazgeçilmez bir özellik olduğu görölür. Bu anlamda, bir dilin bütün işlerliğinin sözlü ve yazılı halk bilgisi yaratmalarında kendini hissettirdiğini söyleyebiliriz.

Halk bilgisi ürünlerinin “kendimiz hakkında” ve “başkaları hakkında” olma özelliği ise, bazı ürünlerin doğrudan bizim mensubu bulunduğumuz halk grubunu ilgilendirir, bu grubun beğenilerini, tercihlerini, uygun ve uygun bulmadıklarını, günlük yaşamdaki çeşitli uygulamaları içerirken, ki bunlar kendimiz hakkında (esoteric) özellikleri içerir, bazı halk bilgisi ürünleri ise bizim başkaları hakkında sahip olduğumuz bilgilerden oluşur, ki bunlar başkaları hakkında (exoteric) özellik içerirler (Shoemaker; 1990: 4-5).

Burada üzerinde durmak istediğimiz son özellik “otantik” terimi ve “otantiklik” sorunudur. Türkçe’ye, Fransızca “authentique” kelimesinin alınmasıyla girmiş olan “otantik” kelimesinin anlamı Türkçe Sözlük’te; “Otantik: gerçek olan, gerçeğe veya aslına dayanan, orijinal, mevsuk” (Türkçe Sözlük; 1998: 1702) şeklinde verilmektedir. Bu durumda, elde ettiğimiz bir metnin “otantik” veya “kopya” olmadığını iddia etmek söz konusu olabilir mi? Yoksa, bir yaratmanın, bir kıyafet veya halk oyununun, veyahut da maddî alandaki bir halk bilgisi yaratmasının kırsal kesimde veya bir köyde yaratılmış olmasından dolayı mı söz konusu ürünün “ilk şekli, gerçek şekli, otantik olanı” olarak kabul ediyoruz? Bize göre, halk bilgisi ürünleri ister maddî alanda yaratılmış olsunlar, isterse “somut olmayan” alanda yaratılmış olsunlar, bir şekilde iç ve dış özellikleri bakımından belli bir değişim ve gelişim kaydederler. Bu değişim sürecinden geçmeyen halk bilgisi ürünü yok gibidir. Değişme ve gelişmenin boyutları ise, her yaratma için farklı seviyelerde olabilir.

Dolayısıyla, çeşitli şekilleri bulunan, eş metin veya benzer metinleri yaratılmış olan halk bilgisi yaratmaları için “otantiklik ölçütünü” temel bir özellik olarak kabul etmek mümkün değildir. Bunun yerine, daha az değişime uğramış, sınırlı bir değişme ve gelişme göstermiş olgularını benimsemek yerinde olur. Örneğin, bir sazın her zaman aynı ağaçtan, aynı uzunlukta, aynı şekilde, aynı tellerle yapıldığını düşünmek doğru olmayacaktır. Bir masal veya hikayenin satır satır her zaman aynı şekilde anlatımı ve aktarımı söz konusu değildir. Aynen aktarım ya ezberleme yoluyla veyahut da yazılı hale getirip dondurmak suretiyle mümkündür. Oysaki, halk bilgisi yaratmaları dinamik bir yapıda olup, anlatıcıları, yaratıcıları, dinleyicileri, seyircileri ve yaratma ortamına bağlı olarak değişmek durumundadır. İşte bu nedenlerden dolayı, “otantik” terimini halk bilgisinin temel özelliklerden biri olarak kullanmak şart değildir. Ancak, şekil ve yapı, içerik ve işlev ve de belli estetik ve sanat kaygısı taşıyan ürünlerin bir veya birkaç özelliğindeki süreklilikten bahsetmek ve buna göre de geleneksel olma ve olmama belirlemelerini yapmak gerekir.

Yukarıda saydığımız özelliklere göre oluşturulmuş ve bizim de oluşturmaya devam ettiğimiz bilgi, “**Halk Bilgisi**”dir. Bu bilgiyi kendine has yöntemlerle ele alan ve inceleyen bilim dalı da “**Halk Bilimi**”dir.

Bu noktada kısaca günümüzde yapılan araştırmalara da değinmek istiyorum. Yukarıdaki tanımlamalara uygun olarak yapılan günümüz halk bilimi veya halk kültürü araştırmaları, genellikle yayın ve arşiv amaçlı olarak yapılmaktadır. Bu ise, yapılan çoğu araştırma sonuçlarının toplumun ve ülkenin geneli tarafından yeterince duyulmamasına yol açmakta, halk kültürü araştırmaları sadece

belli bilimsel çevreler paylaşılmakta ve hatta bir kısmı bir arşivin raflarına kaldırılıp, tozlanmaya bırakılmaktadır. Bilimsel anlamda yeterli olmakla birlikte, topluma katkı sağlayamayan araştırmalar, ise sadece bilgi seviyemizi genişletmeye yaramaktadır.

3. Yarın:

Türk halk kültürü araştırmalarında yarını, halk bilimi araştırmalarında “üçüncü boyut” adını verdiğimiz aşamadaki çalışmalardan oluşmaktadır. Kısaca söylemek gerekirse bu aşamada yapılacak üç önemli iş vardır: Temsil, sunum ve koruma.

Temsil; bir yöreyi, bir bölgeyi hangi halk bilgisi ürünlerinin temsil etmesi veya eş metin halindeki ürünlerden hangilerinin bir yöre veya bölgeyi temsil etmesi gerektiğine karar vermektir.

Sunum; bir yöre veya bölgeyi ve sonuçta da Türk kültürünü hangi halk bilgisi ürünlerinin sanatçıları ve bağlamlarıyla tanıtımını yapmaktır.

Koruma ise, halk bilgisi ürünlerinin kendi sosyal çevre ve şartları içinde ya da yaşatılabilecekleri yeni sosyal çevre ve şartlar içinde yaşatılmasına çalışmaktır. Yine bu çerçevede müzeleme ve arşivleme de önemli çalışmalar arasında yer alacaktır.

Bütün bu çalışmalar şu amaçlara yönelik olacaktır:

1. Halk Kürü araştırmalarının sonuçlarında eğitim-öğretimde yararlanarak, ulusal kimlik ve bilinç oluşturma ve mevcut bilinci geliştirme:

Halk bilgisi ürünlerinin sunum veya tanıtımındaki ilk hareket noktası, küreselleşme ve kentleşme olgularının eş zamanlı yaşandığı ölkemizde, bireyin kendi kimliğini oluşturan unsurları tanınması ve ulusal bir kimlik olgusunun yerleşmesi ve benimsenmesiyle ilgilidir. Çünkü kendi yerel ve ulusal halk bilgisi ürünlerini tanımayan bireylerin, ulusal bir kimlik kazanmaları güçleşmekte, tamamen küresel olgularla beslenen bireyler, ulusal sorunlara duyarsız, tamamen maddi gereksinimlerini karşılamayı hedefleyen kişiler haline dönüşmektedir. Kendi ulusal değerlerine duyarlı olmayan kişilerin, hiçbir toplumun değerine saygı duyması da mümkün değildir. Bu kişilikteki bireysel yapılanmalar ise, sadece “üretim” ve “tüketim” olgularına saygı duyacak ve “insani değerlerini” tüketmiş bireyler olarak toplumda yer alacaktır.

Halk bilgisi ürünlerinin eğitim ve öğretimde kullanılması yoluyla ulusal bilinç ve ulusal kimlik oluşturmak mümkündür. Ulusal bilinç ve kimlik kazandırmada çeşitli unsurların yanında, bireyin içinde doğduğu, büyüdüğü ve yaşamını sürdürdüğü toplumun yerel ve ulusal halk bilgisi unsurlarıyla beslenmesi çok önemlidir. Bu noktada açıklanması gereken önemli bir noktayı hemen vurgulayalım. Halk bilgisi unsurlarıyla beslenmek demek, yabancı olana ve bilimsel değerlere karşı olmak anlamı taşımadığı gibi, onları küçük görmek ve reddetmek şeklinde bir anlam da taşımaz. Çünkü, başkalarını reddeden ve küçümseyen bir yaklaşımla halk bilgisi ürünlerini benimsetmek

doğru ve akılcı bir yaklaşım olmaz. Burada vurgulanması gereken nokta, birey kendi değerlerine saygı duymayı benimserse, başkalarına ve başkalarının değerlerine saygı duyar düşüncesinden hareketle bir tanıtım ve öğretimin benimsetilmesidir.

Halk bilgisi ürünlerinin ulusal kimlik oluşturmada etkili olanlarının bir kısmı dil, edebiyat, kültür ve sanat dersleri çerçevesinde okullarımızda tanıtılmakta ve öğretilmektedir. Bu derslere ilköğretimin ikinci kademesinde “Halk Bilgisi” adıyla bir ders daha eklenmelidir. Bu öğretimin daha da geliştirilmesi, yeni teknolojik olanaklarla bu tanıtım ve öğretimin desteklenmesi ve en önemlisi de tanıtım ve öğretimin amacının çok iyi belirlenip, halk bilimi uzmanı öğretmenler tarafından bu amaçların çok iyi kavranmasının sağlanması gerekir.

Bu noktada, halk kültürü araştırması yapan ve bu konuda sorumluluk taşıyan herkese önemli görevler düşmektedir. Eğitim ve öğretimde yeni yapılan halk bilgisi ürünlerini derleme çalışmalarından yararlanılmalı, uzman arkadaşlarımız yaptıkları çalışmaları okullarda tanıtmalı, öğrencilerin halk bilgisi derleme çalışmalarına katılmaları ve gerekirse kendilerinin derleme çalışması yapmaları sağlanmalıdır.

2. Halk Bilgisi Ürünlerinin Ticarî Alanda Kullanılması:

Çağdaş halk bilimi araştırma sonuçlarının etkili olması gereken alanlardan biri de ticari alandır. Çünkü, halk bilgisi ürünlerinden sözlü ve görsel olanlar farklı gereksinim ve amaçlarla üretilip, sergilenirlerken, maddî alana ait olanların üretimi kendi doğal ortamlarında belli gereksinimlerin karşılanması ve bunun biraz daha ötesinde ticarî amaçlar için yapılmaktadır. Örneğin;

bir halı ve kilimin, bir yemeninin üretimindeki amaç bu şekildedir. Bu ürünlerin kendi geleneksel bağlamlarında üretilip, kullanılması ve gerektiğinde satılması veya satın alınmasında bir sorun yoktur. Halk kültürü uzmanının belirlemesi gereken ilk iş, bu ürünlerin işlevsel olmaları kadar estetik ve sanat kaygılarını da taşıyıp, taşımadığını belirlemektir. Bunun yanında şu sorunlar da kaçınılmaz olarak ortaya çıkmaktadır.

Herhangi bir kişi veya grup, bir ticarî işletme veya bir kişi adına halk bilgisi ürünlerinin belli bir yörede yapılan şekli; şekil, içerik ve yapım tekniği bakımından tescil ettirilip, sadece bu kişinin üretim ve tasarımı olarak kabul ettirilme yoluna gidilirse, bu noktada bir sorun çıkabilir. Aynı şekilde, bir kişi veya grup bu ürünleri, geleneksel ortamdaki şeklini bozacak bir tarzda kendi istediği gibi bir üretim ve ticarî alanda kullanım yoluna giderse yine sorun çıkabilecektir.

Halk bilgisi ürünlerinin sözlü, görsel ve işitsel olanlarının farklı amaçlarla kullanılan ve kullanıcıların kendi sanat anlayışları ve ticarî çıkarları doğrultusunda bu ürünlerden yararlanmaları söz konusu olmaktadır. Örneğin; bir yöreye ait olduğu bilinen veya kabul edilen bir türküyü, bir müzik şirketi veya “sanatçı”, geleneksel ortamdaki biçim ve tarzı değiştirerek, geleneksel ortamdaki icrânın ticarî gelir elde etmeyeceği düşüncesiyle, kendi icrâ tarzını da ekleyerek, farklı bir şekilde icrâ etmektedir. “Anonim” adı altında, kaset veya CD’ye kaydedilen bu icrâ ve yapımlarda, gerek yapımcı şirketler, gerekse bu icrâyı gerçekleştiren “sanatçı” ciddi gelirler elde etmektedir. İşte bu noktada gerek icrâ ve gerekse yapımın telifi bir sorun haline gelmektedir.

Müziksel halk bilgisi ürünlerinin, derlendikleri yörenin tarzına uygun veya kabul edilebilir seviyede değişikliklerle icrâ edilmeleri genellikle o ürünün derlendiği yöre halkının olumsuz bir tepkisine yol açmamakta, bilakis bu tür icrâların yörenin tanıtımı başta olmak üzere çeşitli olumlu etkilerinin olduğu düşünülmekte, icrâları ve yapımları gerçekleştirenler yörede beğeni kazanmaktadırlar. Ancak, uygunsuz bir değiştirme ve müziğin arka planına, uygun olmayan dans vb. gibi olguların eklenmesi, icrâyı yapan kişinin bunu ideolojik veya bozma amaçlı yaptığının düşünülmesine neden olan bir tarz sergilemesi durumunda ise, ciddî bir tartışma meydana gelmekte ve olumsuz tepkiler gösterilmektedir.

Bu tür tartışmalarda halk biliminin, halk müziği alanında yetkin olan halk bilimi uzmanlarının ve eğitim kurumlarının duruma müdahale etmeleri, konu hakkında görüş bildirmeleri ve ilgili kamu kuruluşlarının da buna göre hareket etmeleri daha doğru olacaktır. Aksi takdirde, halk bilgisi ürünlerinin sahipsiz ve herkesin istediği gibi bozup, değiştirebileceği, istediği gibi kullanarak alıp, satabileceği olgular haline dönüşmesi söz konusu olmaktadır.

Bu noktada üzerinde durulması gereken bir başka konu da “işleme” veya “üsluplaştırma” sorunudur. Halk bilgisi ürünlerinin belli bir kaliteye sahip olanları, toplum üzerinde daha etkili olanları veya çok geniş kitleler tarafından beğeni kazananları, belli sanatçılar veya sanat grupları tarafından kendi sanat anlayışlarına göre işlenip, geliştirilebilir. Bu işleme ve geliştirme sırasında mutlaka “bireysel tarz” hakim olacağı için, belli bir “üsluplaştırma”; yani sanatçının kendi tarzına

göre bu halk bilgisi ürününü yeniden biçimlendirmesi, içerik zenginleştirmesi ve hatta tür değişimine yol açabilecek düzenlemeye gitmesi bile söz konusu olabilir.

Bu tür çalışmaların sanat, eğitim, zevk ve bireysel tatmin gibi amaçlarla gerçekleştirilmesi mümkün olabileceği gibi, bunların ötesinde bir ticarî amaç da söz konusu olabilir. Gelenek teriminin içinde de bireyselliğin kaçınılmaz olarak yer aldığını ifade etmiştik. Bu bireysellikte esas olanın “değişme” ve “gelişme” olguları içinde yer alması gerekir. Eğer bireysel tarz “değişme” ve “bozulma” kavramlarını beraberinde getiriyorsa, bu değişim ve üsluplaştırma toplumsal beğeni, toplumsal estetik değerler, toplumsal işlevsel olgularla bütünleşemeyecek tezatlar oluşturuyorsa, bu tür “işleme” ve “üsluplaştırma” ya bir “deneme” seviyesinde kalacak ya da olumsuz tepkilerle karşılaşacaktır. Bu durumda sahiplik bireyselleşecek ve ürün toplum tarafından benimsenmeyen, dışlanan bir “çeşitleme denemesi” olarak kalacaktır.

Yeni oluşturulan, işleme sonucunda elde edilen, bireysel tarzın hakim olduğu ürün, tek bir kişinin “telifi” ve “tescili” altına alınırken çok dikkatli davranmak gerekir. Bireysel tarzın derecesi, ürünün işlev ve içerik özelliklerinin geleneksel tarzı ne kadar yansıtıp, yansıtmadığı gibi konular yine belli bir telif uzman grubu tarafından belirlenerek, belli bir sonuca gidilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde, her hikâyeci veya masalcı bir veya birkaç anlatmayı tescil ettirmeye, bir kaç türküyü notaya alan kişi veya kişiler bunların telif haklarını kendi üzerine almayı deneyebilir. Bütün bu konularda, Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın yakın zamanda çıkardığı “Telif Hakları Kanunu”nun sadece, sinema

ve müzik alanının belli ürünleri için değil, halk kültürü ürünleri için de geçerli olduğu hatırlanmalı ve hatırlatılmalıdır.

2. Halk Bilgisi rnlerinin Turizm ve Eğitimde Kullanımı:

Günümüzde iletişim ve ulaşımın hız kazanması sonucunda farklı toplumlar birbirleriyle daha yakın hale gelmekte, pek çok insan hiç tanımadığı, görmediği ülkelerdeki insanları ve yaşam tarzlarını ilgi ile izlemekte veya bir şekilde başka bir kıtada meydana gelen bir olayın veya yaşam tarzının kendini etkilemesinden kaınamamaktadır. “Küreselleşme” adı verilen ve daha çok küresel düzeyde teknolojik ve ekonomik güce sahip ülke ve ticarî kuruluşların üretimleri ve yaşam tarzlarının benimsetilmeye çalışıldığı günümüz dünyasında, bir taraftan yerel değerler ortamlarını kaybedip, bu ortamların yarattığı halk bilgisi ürünleri de azalıp, kaybolurken, diğer taraftan da yerel ve yöresel olana ilgi artmakta, tek tip bir dünyada yaşamayı, teknolojik ve ekonomik küresel olguların yaratımlarından bıkıp, usanan pek çok kişi yerel halk bilgisi unsurlarına daha çok ilgi duymakta ve bu da halk bilgisi ürünlerinin yeni yaşam alanları içinde gelişmesine yeni fırsatlar yaratmaktadır. Tabii ki bu yeni fırsatlardan çabuk yararlanmak isteyenler çıkıp, gelişigüzel bir şekilde konuya yine ticarî gelir bakımından yaklaşmakta, bir toplumsal kazanım elde etmek yerine, daha yeni sorunlar ortaya çıkmaktadır. Burada fazla ayrıntıya girmeden, halk bilgisi ürünlerinin ve derleme çalışmalarının turizmle ilgisi üzerinde durmak yararlı olacaktır.

“Turizm” adı verilen ve temelde insan hareketliliğine dayanan, bir kişinin kendi ülkesi veya başka bir ülkedeki farklı yerler ve yaşam tarzlarını görmek ve tanımak amacıyla belli zaman içinde

yapılan ziyaretler, son yıllarda gittikçe halk bilgisi ürünleri üzerinde odaklanmaya başlamıştır. Halk bilgisi ürünlerinin sunum veya tanıtımındaki önemli hareket noktalarından birini e turizm oluşturmaktadır.

Türk halk bilgisi ürünlerinin tanıtımının turizm amaçlı olarak yapılmasında ciddi tartışmalar yapılmamış, daha çok yüzeysel bazı sorunlar üzerinde durulmuştur. Örneğin; yabancı turistlerin “Kılıç Kalkan Oyunu” oynayan bir halk oyunu gurubu tarafından karşılanmasının uygun olup, olmadığı gibi, birkaç noktada kalmıştır.

Yabancılar Türk halk bilgisi ürünlerinin tanıtımını yaparken ilk aşamada tartışılması gereken konu, tanıtımın hangi halk bilgisi ürünleriyle yapılacağı ve bunların sunumunun kim tarafından, nasıl yapılacağı olmalıdır. Yabancı turistlere “göbek dansı” izletip, “Türk kahvesi” ikram ederek Türk halk bilgisini tecrübe ettiklerini söylemek veya çok yıldızlı otellere “Türk hamamı” adı altında eklenen bir yer ile “Türk gibi” yaşadıklarını sanmalarını sağlamak ne derece doğru olur? Bir otelin bahçesinde kurulan bir kıl çadır ve oraya serilmiş halılar, kurulmuş sedirler ve hasır yastıklara yaslanmış bir yabancıya bir bardak ayran ikram ederek, Türk halk bilgisinin hangi özellikleri vurgulanmaya çalışılmaktadır? Dükkanlarda satılan ve ne işe yaradığı çoğu zaman açıklanmayan nazar boncukları veya “otantik”, “kök boya” yutturmasıyla satılmaya çalışılan bir halının Türk kültür değerlerinden neleri yansıttığını anlatmadan yapılan bir tanıtım ne kadar doğru olacaktır?

Bütün bu sorunlar, sadece maddî beklentilerin karşılanması anlayışıyla hareket eden bir kesimin yaklaşımından kaynaklanıyorsa da, bir halk bilgisi ürününün temel bir toplumsal değer

olduğunun farkında olan pek çok kişi olduğunu da belirtmekte yarar var. Bu sorunlara köklü bir çözüm getirmenin yolu ise, halk bilimi uzmanları, turizm uzman ve işletmecileri ve de Kültür ve Turizm Bakanlığı yöneticilerinin bir arada tartışmaları, Türk halk bilgisi ürünlerinden temsil gücü yüksek olanları belirlemeleri, bunların üretim ve kullanımını teşvik etmeleri, bu ürünlerin tanıtım ve sunumlarının özel eğitim almış kişilerce yapılmasını sağlamaları ile mümkündür.

3. Halk Bilgisi Ürünlerinin Korunması ve Yaşatılması:

Son yıllarda genel olarak kültürel ürünler, özel olarak da halk bilgisi ürünlerinin “korunması”na yönelik, ulusal ve küresel seviyeli çalışmalar yapılmaktadır. Bunun en belirgin sonucu ise UNESCO tarafından geliştirilen ve 14 Ekim 2003 tarihinde Paris’te imzalanan “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi”dir (Oğuz; 2004).

Bu sözleşmeyle ilgili en önemli sorun ise, ortaya koyduğu “koruma” olgusunun nasıl gerçekleştirilmesi gerektiğidir. Halk bilgisi ürünleri arkeolojik eserler gibi dondurulabilecek yaratmalar değildir. Sadece bu ürünlerden, derleme yapmak suretiyle, belli örnekleri yazılı, sözlü ve görsel kayıt araçlarının kullanımı yoluyla dondurmak mümkündür. Diğer taraftan, halk bilgisi ürünlerinin bazılarının artık yaratılmadığı ve bu ürünlerin kaybolduğu ve kaybolmadan bunları “koruma” altına alma gibi bir düşünce ortaya atılabilir.

Bu noktada üzerinde durulması gereken temel sorun, “metin merkezli” bir yaklaşım mı, “bağlam merkezli” bir yaklaşım mı benimsemek gerekir meselesiyle ilgilidir. Soruna metin merkezli olarak yaklaşırsak sonuç almak oldukça zordur. Oysaki, bağlam merkezli bir yaklaşım, sorunu

çözmeyi mümkün kılacaktır. Bu düşünceden hareketle, halk bilgisi ürünlerinin korunması için, bu ürünlerin yaratım ve üretim bağlamlarının “sürdürülebilir” kılınması ile sorunu çözmek mümkündür. Yani, halk hikâyesi metinlerini yaratan “âşıklar” ve onların sahip olduğu “âşık geleneği” sürdürülebilir hale getirilirse, koruma gerçekleştirilecek veya korumaya gerek kalmayacak, eski ve yeni halk hikâyesi metinlerinin aktarımı ve yaratımı mümkün olacaktır.

Sürdürülebilir kılma çalışması, çeşitli kamu kuruluşları, özel kuruluşlar ve sivil toplum örgütlerinin işbirliği ile gerçekleştirilebilir. Bu işbirliğinde kamu kuruluşları yönlendirici ve programlayıcı, özel kuruluşlar destekleyici ve sivil toplum örgütleri ise uygulayıcı sıfatlarıyla yer alabilirler. Bütün bunların sonucunda, halk bilgisi ürünlerinin çeşitli türleriyle ilgili, eski ve yeni “yaşam alanları” oluşturularak sürdürülebilir kılınması sağlanmış olur. Bu noktada, kurulacak olan bir Halk Kültürü Müzesi de son derece önemlidir. Bu tür bir müze, dondurulmuş halk bilgisi ürünlerinin sergilendiği değil, halk bilgisi ürünlerinin yaratıcılarıyla birlikte yer aldığı canlı sunumların gerçekleştiği, yaşanan ve yaşatılan bir mekan olarak düzenlenmelidir.

Sonuç:

Yarınlarda yapılacak halk kültürü derleme çalışmaları, sadece arşiv kurmaya ve bir makale veya kitap boyutunda yapılan araştırmanın yayınlanmasına yönelik değil, çok amaçlı olmalıdır.

Kültür Bakanlığı ve üniversitelerdeki halk bilimi uzmanlarının katılacağı bilimsel bir toplantıda öncelikli alanlar belirlenmelidir. Türk toplumu için önemli ve gerek yerel gerekse ulusal

kimliği vurgulamada ve temsil etmede güçlü olan, ancak hızla kaybeden veya değişen alanlarda araştırmalar yoğunlaştırılmalıdır.

Yapılacak olan araştırmalar bu öncelikli alanlara göre projelendirilmeli ve söz konusu projeler sadece bakanlığın değil özel kuruluşların ve sivil toplum örgütlerinin destekleri ile gerçekleştirilmelidir.

Projelendirilerek yapılan araştırmalar sonucunda tespit edilenler önce yerelde sunulup, tanıtılmalı daha sonra ulusal ve uluslar arası sunum ve tanıtımlar alanın uzmanları tarafından gerçekleştirilmelidir.

Derlenen halk bilgisi ürünleri hızlı bir arşiv ve yayın sistemi içinde değerlendirilmeli, bir kısmı arşiv içinde bırakılırken temsil gücü yüksek olanların yaygınlaştırma çalışmaları yapılmalıdır. Bu tanıtımlarda çağdaş Türk imajını güçlü bir şekilde taşıyan unsurlar hem ulusal düzeyde hem de uluslar arası düzeyde tanıtılmalıdır. Çağdaş toplum anlayışından uzaklaşma anlamı taşıyan ve kendi sosyal çevre ve şartlarının anlamları ile birlikte kaybetmiş olanlar elenmeli ve bunların gereksiz olduğuna yönelik çalışmalar da yapılmalıdır.

Bütün bunları yapabilmek için Kültür Bakanlığı bünyesinde yer alan araştırmacıların araştırmacı kimliklerini ön plana çıkartacak çalışma alanı ve iş tanımını açık bir şekilde belirlemelidir. Bu uzman kişiler çağdaş derleme teknikleri ve araçları ile donatılmalıdır. Yapılan araştırmalar bakanlık, yerel yönetimler, üniversiteler, sivil toplum örgütleri ve özel kuruluşların işbirliği içinde ve toplumsal beklentilere cevap verecek nitelikte olmalıdır. Bu düzenlemeler

sonucunda Türk halk kültürü araştırmaları çağdaş bir düzeye ulaşacak ve yapılan araştırmaların sonuçları arşiv raflarında tozlanmaya bırakılmayacak kalitede olacaktır.